

ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASINDA EKOLOJİ TƏLİM VƏ TƏCRÜBƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Yusif Mahmudov

*Qobustan rayonu, Dərəkənd kənd
tam orta məktəbinin müəllimi*

Açar sözlər: ekoloji təhsil və ekoloji tərbiyə, ekoloji dünyagörüş, təbiətə qayğıkeş münasibət.

Ключевые слова: экологическое образование и воспитание, окружающая среда, бережное отношение к природе.

Key words: ecological education and education, ecological outlook, careful attitude to the nature.

Təbiətə qayğıkeş münasibət, ekoloji təfəkkürün yaranması əhalidə və gənc nəsildə ekoloji tərbiyə və mədəniyyətin hansı səviyyədə olmasından asılıdır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhsillə bağlı qəbul edilmiş ekoloji qanunçuluq bu problemin həllində atılmış mühüm addımlardır. Ekoloji təhsilin məqsədi təbiətə məsuliyyət hissi formalaşdırmaqdır. Ekoloji təhsil dedikdə, ümumi ekoloji mədəniyyətin və məsuliyyətin formalaşmasına yönəldilmiş fasıləsiz təhsil, tərbiyə və inkişaf prosesi başa düşülür. Ekoloji təhsilə ehtiyac insan həyatı üçün əlverişli mühitin təmin edilməsinə olan zərurətdən yaranmışdır. Ekoloji mədəniyyətin formalaşmasında əsas vasitələrdən biri məqsədyönlü ekoloji təhsil almaqdır [3]. Çünkü ətraf mühitə düzgün münasibət ekoloji bilik nəticəsində formalaşır. Gənclərdə müasir tələblərə cavab verə bilən davranış vərdişlərinin formalaşmasında da ekoloji tərbiyənin faydası çoxdur. Bu kontekstdən çıxış edən alimlər haqlı olaraq, "Ekoloji aspekti olmayan pedoqoji mövzu tanımırıq" qənaətinə gəlirlər [5]. Ona görə də yeni ekoloji dünyagörüşün yaradılmasında pedaqogikanın roluna xüsusi əhəmiyyət verilir, təlimin təşkilində ekoloji tələblərin nəzərə alınması, ekoloji tərbiyənin ön plana çəkilməsi, əxlaq formalarına ekoloji əxlaqın daxil edilməsi kimi məsələlərə xüsusi diqqət göstərilir.

Şagirdlərin idrak fəaliyyətinin və sərbəst işləmək qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi onlarda ətraf mühiti dolğun qavramaqdır, ekoloji şüur və təfəkkürün, ekoloji dünyagörüşünün formalaşmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Gənc nəslin, eləcə də cəmiyyətin ekoloji mədəniyyətinin fasıləsiz inkişaf etdirilməsi təbiəti milli və ümumibəşəri sərvət kimi qorumağı qarşıya qoyur. Ekoloji tərbiyə əxlaqi cəhətdən təbiətə münasibətdə fəal, şüurlu mövqeyin formalaşmasını tələb edir. Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı münasibəti sistemində ahəngdarlığın zəruri amili kimi çıxış edən ekoloji tərbiyə insan həyatının böyük rolunun dərk edilməsinə kömək etməklə yanaşı, hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşması işində bilavasitə iştirak edir [1]. Ətraf mühitə münasibətimizi çağdaş dövrün tələbləri səviyyəsində yüksəltmək istəyiriksə fasıləsiz olaraq ekoloji təhsilə iyələnməliyik.

Ölkənin təhsil sistemində səriştəli təhsilverənlərə, ən yeni texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik, keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında qabaqcıl mövqe tutan təhsil sistemini yaratmaq, iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartlarına uyğunlaşmaq məqsədi ilə "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" qəbul edilmişdir. Fikrimizcə, gənc nəsildə həm də ətraf mühitə münasibəti

yeni tərzdə formalasdırmaq üçün strategiyada qarşıya qoyulan vəzifələr hər bir təhsilverən üçün əsas olmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırkı şəraitdə elm və təhsil sahəsində ekolojiyanın inkişafı öz əksini tapıb: bu sahədə yeni istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. İlk növbədə ölkənin ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində ekoloji fakültə və kafedralar açılıb, ekoloji tədris şəbəkələri genişlənib. Respublikanın ümumtəhsil məktəblərində “Təbiətşunaslıq” (hazırda “Həyat bilgisi”), biologiya və coğrafiya fənlərinin tərkibində “Ümumi ekologiya” tədris olunur. Ekoloji təhsilin səviyyəsini yüksəltmək məqsədi ilə bəzi ümumtəhsil məktəbləri təbiət təmayüllü məktəblərə və ekoloji liseylərə çevrilmişdir.

Gənc nəsildə ekoloji dünyagörüşün formalaşması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər canlı təbiətə qarşı humanist münasibətin yaranmasına səbəb olur. Apardığımız tədqiqatlar göstərir ki, uşaqlar, yeniyetmə və gənclərin ekoloji təhsil və tərbiyəsi ilə məşğul olan dövlət müəssisəsi kimi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Respublika Ekoloji Tərbiyə və Təcrübəçilik Mərkəzinin (RETTM) bu sahədəki fəaliyyəti məktəblilərdə ekoloji tərbiyəsinin düzgün qurulmasına kömək edir. Mərkəzin əməkdaşları təhsil sahəsində aparıcı mütəxəssislərin birgə iştirakı ilə məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri üçün nəzərdə tutulmuş “Ətraf mühit və biz” ekoloji təlim-tərbiyə programı və metodik tövsiyələr, habelə ümumtəhsil məktəblərinin I-IV, V-VII və VIII-XI sinifləri üçün ekoloji dərnək, klub və digər birləşmələrin nümunəvi tədris programlarını işləyib hazırlamış və çap etdirmişdir. Dərnək məşğələlərində proqrama uyğun “Ailə və ətraf mühit”, “Cəmiyyət və ekologiya”, “Ekoloji jurnalistika”, “Kimyanın ekoloji aspektləri”, “Kənd təsərrüfatı və ekologiya”, “Sənayenin ekologiyası”, “Meşəçilik”, “Turizm və ekologiya”, “Floristika”, “Gülçülük” “Heyvanların ekologiyası”, “Nəqliyyat və ətraf mühit” və s. mövzular tədris olunur.

Şagirdlər məşğələlərdə əldə etdikləri bilikləri vaxtaşırı iştirak etdikləri ekoloji təd-

birlərdə, tədris-təcrübə sahəsində, çöl təcrübə işlərində praktiki olaraq tətbiq etməyi bacarmalıdır. Bu cür vərdişləri tədricən inkişaf etdirmək onlarda ekoloji tərbiyənin yaranması və möhkəmlənməsinə səbəb ola bilər. Bakı şəhərinin Nizami rayonundakı 10, 32, 62 və Xətai rayonundakı 91 nömrəli, Cəbrayıl rayon Cocuq Mərcanlı və Şahvəlli kənd, eləcə də Qobustan rayonunun Dərəkənd kənd tam orta məktəblərində təşkil etdiyimiz “Ən yaxşı məktəbli ekoloq-jurnalist” müsabiqələri (ümumi ekoloji problemlər mövzusunda) və “Şagird elmi-praktik konfrans”ları (biomüxtəlifliyin saxlanması və qorunması mövzusu üzrə) bu cəhətdən səmərəli olmuşdur. Müxtəlif üsullarla, məsələn, “Breyн-Rinq”, viktorina, konfrans, müsabiqə, dəyirmi masa, müsahibə və s. şəklində həyata keçirilən belə tədbirlərdə şagirdlər həvəslə iştirak edir və yüksək fəallıq göstərirler. “Mühəribə və ekologiya” mövzusunda keçirilən konfranslarda məktəblilər Qarabağ mühəribəsi, bölgənin təbiəti və ona mühəribənin neqativ təsirləri barəsində axtarışlar aparır, müəyyən məlumatlar toplayır, eyni zamanda ekologiya haqqında biliklərini zənginləşdirirlər.

Respublikamızın ümumtəhsil məktəblərində ekologiya “Ümumi biologiya”nın “Ekologianın əsasları” və “Biosfer təlimi” adlı fəsillərinin tərkibində verilib. Bunun az olmasını nəzərə alaraq M.Babayev və Q.Mustafayev tərəfindən “Ümumi biologiyaya ekologiyadan əlavələr” adlı vəsait yazılmış və tədris proqramına daxil edilmişdir. Fikrimizcə, bu da tələbatı tam ödəmir. Yaxşı olar ki, ümumtəhsil məktəblərində ekologiya təhsilin bütün səviyyələrində öyrənilməsinə şərait yaradılmışdır.

Ekologianın digər təbiət elmləri ilə əlaqəli tədrisi üçün aşağıdakı imkanlar vardır; bir çox bitki və heyvan növləri haqqında məlumat, onların bioloji xarakteristikası, ərazilər üzrə yayılmalarında rol oynayan coğrafi mühit, təbii komplekslərin xarakteri, yaşadıqları ərazilədə kimyəvi çirkənmənin ətraf mühitə zərərli təsiri, növlərin həyat

tərzi və davranışlarında baş verən dəyişikliklərdə fiziki qanuna uyğunluqların mövcudluğu, təbiət hadisələrinin səbəb və nəticələri, radiasiya şüalanması və ətraf təbii mühit.

Ekoloji problemlər o qədər çoxalıb ki, indiki dövrdə onu yalnız bir elm çərçivəsində öyrənməklə həll etmək çətinlik törədir. Ona görə də ekologiyanın həm elm, həm də bir fənn kimi integrativ şəraitdə öyrənilməsi zəruridir. Məsələn, ekologiya elminin və ekoloji problemlərin tarixi aspektindən araşdırılması müasir dövrdə çox aktualdır. Sənətkarlıq nümunələrində, folklorda, adət-ənənələrdə əhalinin təbiətə münasibəti, bitki və heyvanların qorunma üsulları gənc nəsil üçün bir örnək ola bilər. Bu baxımdan ekologiyanın əsaslarının ümumtəhsil məktəblərində öyrədilməsi zamanı onun təkcə biologiya və coğrafiya (az miqdarda kimya) fənlərinin daxilində deyil, tarix, dil-ədəbiyyat, fizika, riyaziyyat, informatika və s. kimi fənlərlə birgə öyrənilməsi də effektli səmərə verə bilər.

Rəyçi: prof. M.Həsənov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum). // Azərbaycan məktəbi, 2005, № 6.
2. "Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2002.
3. Məmmədov N., Suravegina İ. Ekologiya. Ümumtəhsil məktəblərin 9-11-ci sinifləri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 2000.
4. Mustafayev Q., Əlizadə E. Ekologiya. Bakı: Ozan, 2001.
5. Mustafayev Q. və Məmmədov A. Həyat və Poeziya (ekoloji aspektlər). Bakı: MBM, 2006.

Ю.Махмудов

Значение экологического обучения и практики в охране окружающей среды

Резюме

Известно, что охрана окружающей среды является одной из основных проблем современности. Бережное отношение к природе, экологическое мышление молодого поколения зависят от уровня экологического образования и культуры. Законодательства и решения, принятые, в связи с защитой окружающей среды и экологическим образованием, после восстановления государственной независимости Азербайджана, стали важными шагами для решения этой проблемы. В Концепции Национального Образования основное внимание уделяется экологическому образованию и воспитанию молодого поколения. В результате исследования делается вывод, что защита окружающей среды имеет особое значение для экологического обучения и практики.

Y.Mahmudov

Value of ecological training and practice in environmental protection

Summary

The article is about environmental protection which is the main problem of modern era. It is noted that careful attitude to the nature, ecological thinking of young generation depends on the level of ecological education and culture. Legislations and decisions were made in connection with environmental protection and ecological education and important steps were taken for the solution of this problem. The result of research showed that environmental protection plays special role in ecological training and practice.